

Att skapa relation med fiskar

en text av Eva Hallgren

Vassen i viken hemma hos mig får mig att tänka tillbaka på det som skedde i leken på förskolan där jag var för några dagar sedan. Förskolan som jag brukar återkomma till kontinuerligt som forskare.

Vassen skapar ett *flätverk*, *en sammanflätning*, med många lager. Med vassen framför mig förstår jag barnens lek som alla vasstrån och havet och himlen är fonden för den lekvärld som förskolan befunnit sig i, i flera månader, och motsvaras av den Muminbok de har som fond för sin lekvärld (jfr. Lindquist, 1995).

Vasstråna går hit och dit, ibland korsar de varandra, flätar sig samman, ibland strävar de iväg parallellt och ibland åt helt olika håll, ibland slår de ut i luddiga vippor som leken som bara exploderar i något helt nytt ibland.

Men vad händer då när jag som vuxen kliver in och sätter ner min fot i sammanflätningen?

Vasstrån är lätta att knäcka!

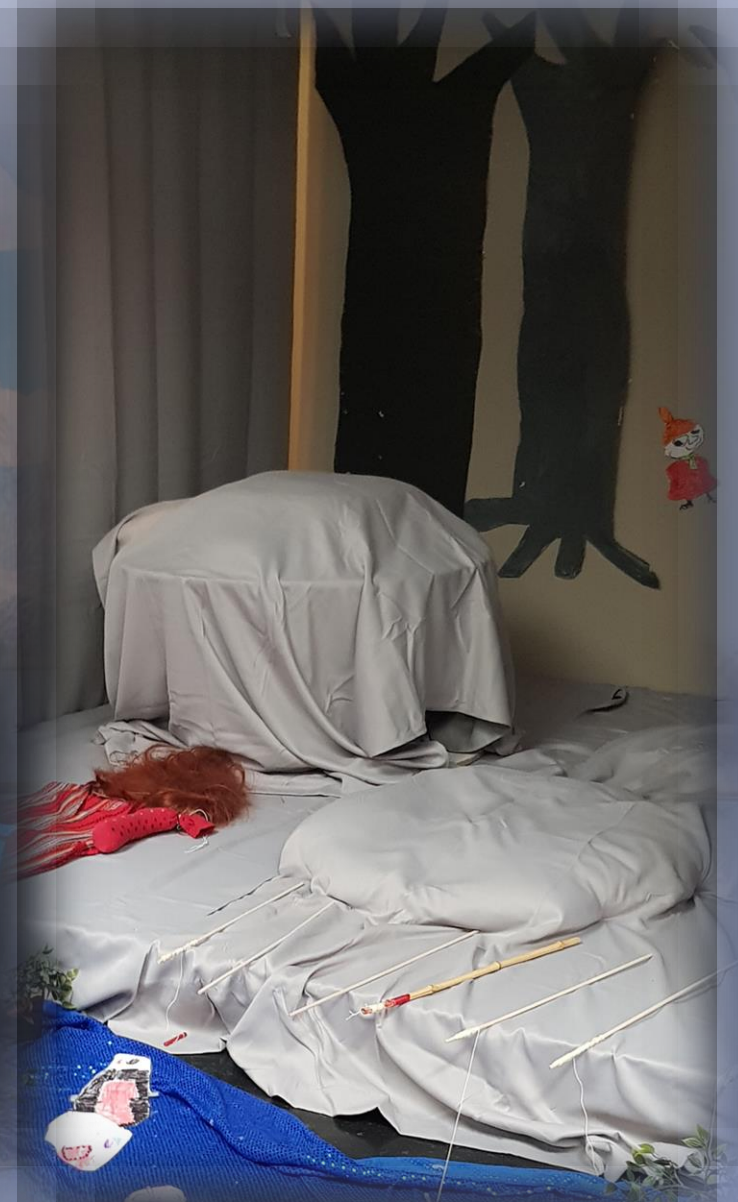
Hur kan jag själv som vuxen bli ett av vasstråna? Ska jag alls det? Kanske är det i mötet med mitt 'nertramp' som det sker något?

Följande situation skulle jag beskriva som lek som exploderar i något nytt och som motsvaras av de luddiga vipporna på vassen.

Lektillfället inleds med en gemensam samling där barnen och de vuxna pratar lite om vad som hände sist de lekte tillsammans och vad de tror eller vill ska hända idag. Ingen speciell iscensättning med lärare-i-roll eller liknande är inplanerat till denna gång. Flera barn vill fiska eller kanske vara i Muminhuset.

Barnen väljer om de vill ha någon kostym eller inte och de sprider ut sig i det stora rummet och börjar leka i grupper eller ensamma. Mycket baseras på sådant de gjort gemensamt vid tidigare tillfällen, men ju fler gånger de återvänder till platsen desto mer tar sig leken utanför bokens ramar.

Den här gången övergår fler och fler barn från att sitta och fiska till att själva bli fiskar och de simmar omkring på golvet. *Jag vill vara med!* tänker jag och lägger mig också ner och simmar omkring med dem.

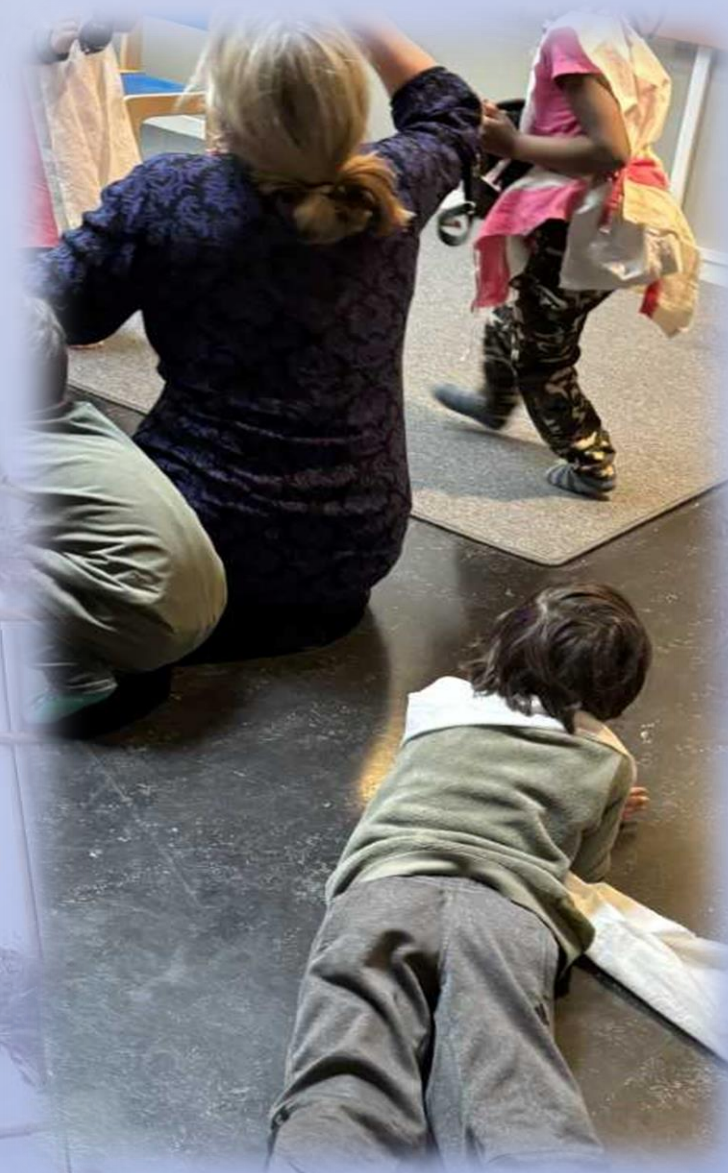
Jag har ingen agenda, ingen tydlig avsikt med en didaktiskt designad lärare-i-roll, utan jag får bara en impuls att jag också vill vara fisk. Det är härligt att glida runt på golvet och åla sig fram. Vi tittar på varandra, inspireras av varandras fiskrörelser. Inga ord behövs för fiskar pratar inte med ord. Det är våra kroppar som talar. Någon försöker fiska oss med metspö men det är bara intressant en kort stund, sedan simmar vi vidare ut genom vattnet.

Vi plutar med våra munnar och andas på fisksätt. Ju längre bort vi kommer desto mer kippar vi efter andan och en av fiskarna blir verkligen sjuk, nästan döende och ligger där och rycker med hela kroppen, halvstrandad uppe på land. Det smittar och snart finns det inte en frisk fisk. Jag blir helt plötsligt någon på stranden, transformeras tillbaka till människa, och rullar ut fiskarna i vattnet igen men de flyter tillbaka. Upp-ner-upp-ner!

Flera barn kommer springande och frågar varför fiskarna flyter upp på land. Ingen fisk svarar utan fortsätter bara simma upp på stranden igen. De på stranden pratar med varandra och kommer fram till att fiskarna är sjuka för att vattnet är för varmt. Fiskarna får hjälp att ta sig längre ut i havet där vattnet är kallare, börjar simma och snart är jag också fisk igen.

Igen hamnar vi i det som jag upplever som mycket sinnligt och den här gången går det höga vågor på havet. Vi hoppar och dyker i vågorna, vi håller på i evigheter med våra konster. Men till slut är vi tillbaka där vi började, på Gaffsans strand och vi blir rätt sjuka igen och ligger och flämtar.

Då säger någon vuxen att vi måste avsluta vår lek och samlas. Ett visst motstånd märks hos barnen att kliva ur fiskrollerna. Jag märker själv att nu är det inte lika lätt att transformeras tillbaka till människa för det innebär också slutet på leken.

Barn och pedagoger samtalar om vad som hände i leken. De som varit fiskar tillsammans berättar om hur de simmat och simmat och att de blev sjuka och nästan dog.

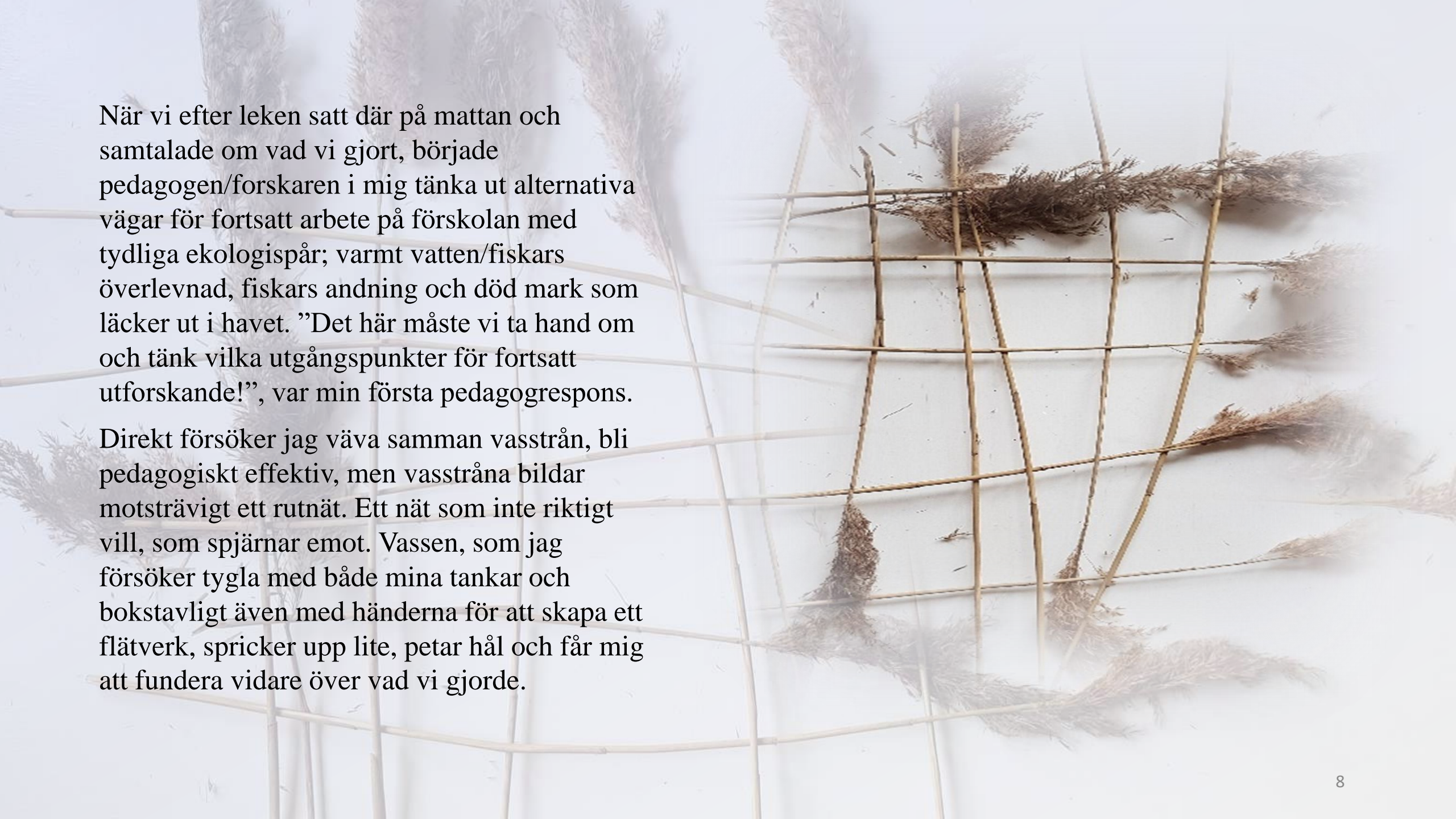
När de får frågan om varför de nästan dog, svarade de att de inte fick luft och vattnet var för varmt. Då sträcker sig också ett av barnen på sig och pekar bort mot Gafsans fiskeplats i rummet och säger:
*-Titta, det är ju helt dött där!
Det är giftigt och rinner ut i havet.*

Jag kände mig för en stund som ett av vasstråna i en väv av lek. Vår fisklek var något som vi skapade tillsammans. Begreppet *sympoises* (Haraway, 2016, *making with*) handlar om samspel som går utöver det rent mänskliga, och beskriver det som var möjligt just där och då i just det rummet. Vi *sam-skapade* inte bara med varandra utan med det öppna golvet vi visste kunde vara ett hav, med stränderna och det som barnen varit med och byggt tidigare, med Muminboken av Tove Jansson, som har några fiskar på en bild. Bokens fiskar är egentligen inte några sjuka fiskar, men bokens miljö däremot är en miljö som kan uppfattas som död.

Leksekvensen kan förstås som ett kollektivt samskapande av nya berättelser, *storying and worlding*, där ett ömsesidigt tillblivande *av more-than-human-human* sker (jfr. Haraway, 2016; Persson, Andrée & Caiman, 2024). Den etablerade lekvärlden bildade en fond för det som sker men barnen har utrymme och agens att leka fram nya berättelser genom samskapande reciproka lekhandlingar.

När vi efter leken satt där på mattan och samtalade om vad vi gjort, började pedagogen/forskaren i mig tänka ut alternativa vägar för fortsatt arbete på förskolan med tydliga ekologispår; varmt vatten/fiskars överlevnad, fiskars andning och död mark som läcker ut i havet. ”Det här måste vi ta hand om och tänk vilka utgångspunkter för fortsatt utforskande!”, var min första pedagogrespon.

Direkt försöker jag väva samman vasstrån, bli pedagogiskt effektiv, men vasstråna bildar motsträvigt ett rutnät. Ett nät som inte riktigt vill, som spjärnar emot. Vassen, som jag försöker tygla med både mina tankar och bokstavligt även med händerna för att skapa ett flätverk, spricker upp lite, petar hål och får mig att fundera vidare över vad vi gjorde.

Att gå i roll som något annat eller någon annan, human eller more-than-human, är en självklarhet ur ett dramaperspektiv men används kanske lite slentrianmässigt. I leken är vi bara några andra utan att fundera så mycket på det, det sker. Men är det möjligt att överskrida more-than-human - human gränsen och uppfatta ur en annan varelses perspektiv på riktigt?

I miljö- och hållbarhetsutbildning riktas fokus mot mer relationella perspektiv (Wals & Benavot, 2017) för att utforska sammanlänkningen med andra organismer, platser och miljöer. Wals och Benavot syftar på relationsskapande med levande natur och levande organismer. Frågan är dock om det går att förstå vår fisklek som en sammanlänkning med fiskar? Mortons (Morton 2018, Illeris, 2022) begrepp *ekologisk uppmärksamhet* och dess beståndsdelar *ekologisk intimitet*, *ekologisk solidaritet* och *ekologisk magi*, utvecklade av Illeris (2022), blir begrepp som kan hjälpa mig att förstå relationen, sammanlänkningen, med fiskarna.

Simmandes omkring som fisk var det främst samskapandet med de andra fiskarna som fyllde mig. Vi smittades av varandras rörelser och härmade varandra, såväl som lekfulla eller sjuka fiskar.

Uppmärksamhetsformen *ekologisk intimitet* (Morton 2018, i Illeris 2022) innebär att vi låter det få ta tid att känna in, att sinnligt erfara naturen i sin egen rätt och i det här fallet fiskarna. Frågan är dock om vi genom att vara i roll som fisk upplevde ett perspektivskifte, erfor vi ur fiskens perspektiv? Var det fisk-relationer vi skapade?

Min mest påtagliga känsla efteråt var det kroppsligt sinnliga och att det bara flöt på i stunden. Är det det som innebär att vara fisk? Vad reflekterar fiskar över? Reflekterar fiskar? Vilka frågor ska ställas vid ett samtal efteråt om vi verkligen vill uppmuntra reflektion ur en fisks perspektiv? Vill vi alls det?

Illeris (2022) föreslår frågor som syftar på ett utforskande i mötet med naturen. Genom rolltagandet sker dock mötet med fisken genom oss själva på ett sätt. Vem är jag om jag är fisk? Vem är jag/fisken i mötet med andra fiskar?

Alla olika arter kommunicerar på sina olika sätt, men i grunden gör vi det alla för att överleva och vi överlever just därför, som Lundegård och Hasslöf (2022) skriver. De föreslår även att ordet 'språk' kan bytas mot 'livsform' för att inte fastna i begrepp som grammatik osv. utan istället förstå *språkande* som något som innefattar olika former av kommunikativa handlingar.

Utifrån det sättet att förstå så kanske vi faktiskt har kommunicerat just som fiskar med våra gemensamma smittande rörelser, närheten och blickarna. Skillnaderna mellan människa och fisk må skilja sig åt men är inte väsensskild. Vår fiktiva lek med rolltagande innebar att vi alla kunde använda våra erfarenheter för att få en inblick i någon annans upplevelse, oavsett människa eller fisk.

Men hur ska då nästa steg på förskolan se ut? Kan vi bli ”språkrör” för de här fiskarna som står i relation och kommunicerar på andra sätt än vårt mänskliga, men som vi också varit i relation med, då vi var i roll som dem en stund? Lundegård & Hasslöf (2022) beskriver hur elever får träna sig på att bli ”naturens advokater” genom att etablera reell kommunikation med det mer än mänskliga i öppna möten med levande natur. På det sättet kan relationer mellan oss alla, beroendet av och med våra medresenärer synliggörs, i enlighet med Haraways begrepp *staying with the trouble* (2016).

Dock behöver vi kanske inte gå så långt som Haraway (2016) skriv i en sina essäer, *The Camille Stories*, *Children of Compost*, att när ett barn föds så får barnet ett speciellt djurs gener. På så sätt förstärks vissa sinnliga aspekter och barnet blir djurets beskyddare. Istället kan leken fungera som en form av *ekologisk solidaritet* (Morton, i Illeris, 2022), vilket är tydligt med tanke på våra fiskupplevelser av sjukdom, giftigt vatten och den oro det väckt. Att gå ut och skapa relation med fiskar i naturen, i en bäck eller i viken, känns som ett naturligt steg efter vår lek.

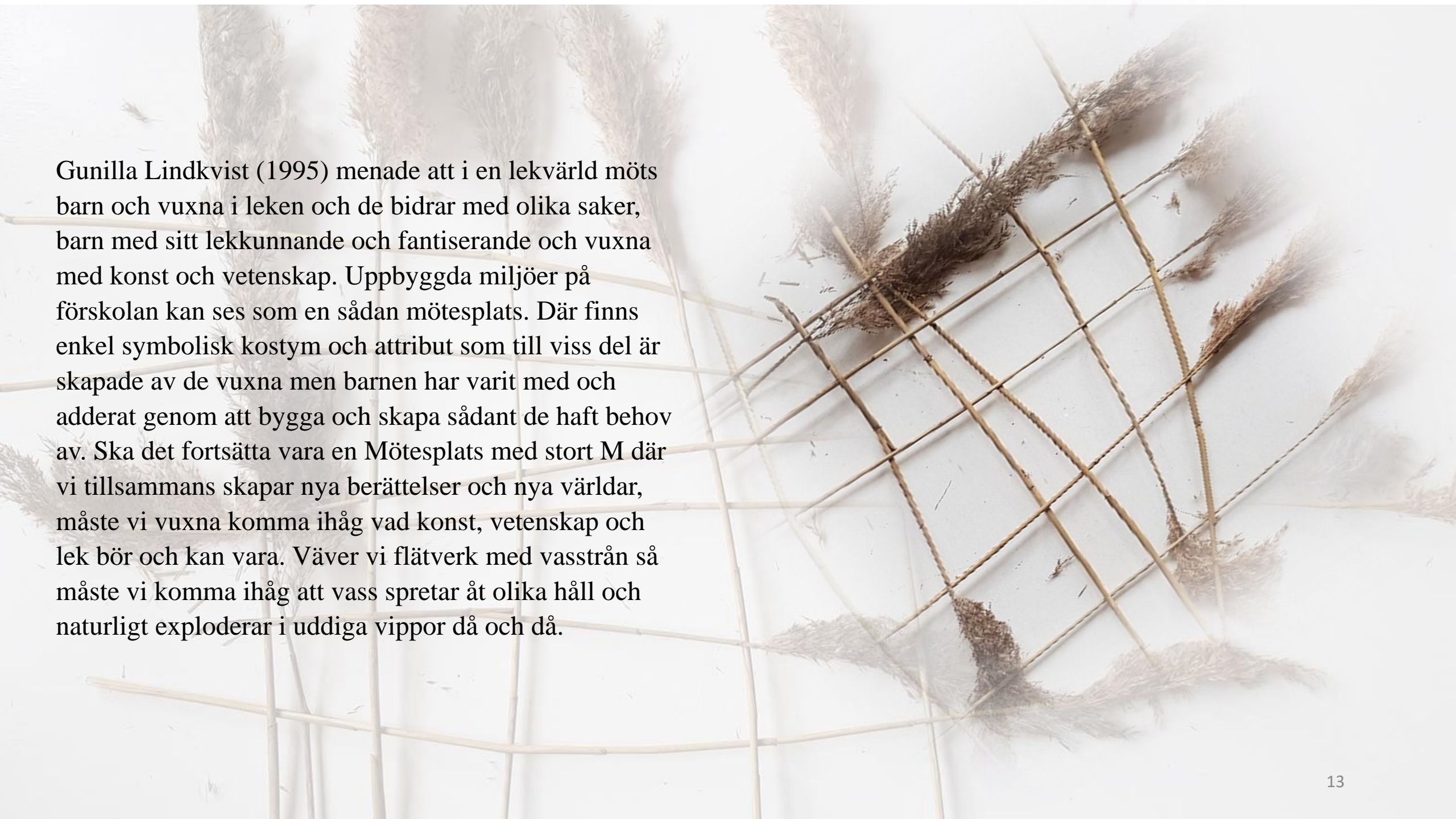
Det är något den svenska filosofen Jonna Bornemark och hennes barn verkligen har tagit på allvar under flera somrar, då de skapat relationer med mörtarna i sjön vid sommarhuset. När de efter en lång vinter kom tillbaka till sjön så kom mörtarna ihåg vilka de var och vad de brukade göra tillsammans (Bornemark i Salami, 2023). Bornemark beskriver att kontakten får ske på fiskarnas initiativ men trots att mycket skiljer, så delar de ändå en sensuös dimension av känslan av vattnet, kropparnas rörelse mot varandra. En känsla och erfarenhet som har betydelse. Det krävs en kulturförändring, menar Bornemark, där relationskapande och ingå i symbios med andra arter är en förutsättning för att vi inte ska förlora ännu mer av den flora och fauna som vi fortfarande tar för givet (Liljemalm, 2024).

Beroende på hur vi förstår rolltagande och fiktion så hade jag och barnen på förskolan på ett sätt tagit ännu ett steg, eller ett *annat* steg, i att skapa relation med det mer än mänskliga. Mina funderingar dröjer sig dock kvar vid vilka möjligheter fiktion, lek och gränsöverskridande kan rymma för andra vägar till ekologiskt relationskapande?

Vad händer ifall spiderman, edderkoppmannen, väntar oss nästa gång vi kommer tillbaka till Muminvärlden där fiskarna simmade omkring? Edderkoppmannen som blivit den hybrid han är genom att han fått i sig ett gift. Jag blir nyfiken på vad som sker i mötet mellan fiskarna och edderkoppmannen! Där kan inte pedagogen tillrättalägga leken så mycket i förväg. Där finns än större möjlighet för det oväntade att uppstå! Att gemensamt spinna en magisk berättelseväv känns spännande och ger oss kanske än mer möjligheter att lära känna de här fiskarna och fördjupa relationen med dem på sätt som vi vuxna ännu inte vet något om.

Ekologisk magi som ekologisk uppmärksamhetsform, beskriver Illeris (2022) som kanske den form där det konstnärliga och det estetiska erfandet mest kommer till sin rätt och till detta räknar jag leken. I leken är det gränsöverskridande norm och möjligheter som vi inte visste fanns, kan bli synliga i hur vi kan skapa relation med det mer än mänskliga och hitta vägar att ta oss vidare på mer hållbara sätt. Att istället för att proppa barn fulla av fakta om miljöförstöring och klimatkris, kan de vuxnas ansvar bli att iscensätta och erbjuda det oväntade. Låt edderkoppmannen kliva in i rummet eller ut i naturen!

Gunilla Lindkvist (1995) menade att i en lekvärld möts barn och vuxna i leken och de bidrar med olika saker, barn med sitt lekkunnande och fantiserande och vuxna med konst och vetenskap. Uppbyggda miljöer på förskolan kan ses som en sådan mötesplats. Där finns enkel symbolisk kostym och attribut som till viss del är skapade av de vuxna men barnen har varit med och adderat genom att bygga och skapa sådant de haft behov av. Ska det fortsätta vara en Mötesplats med stort M där vi tillsammans skapar nya berättelser och nya världar, måste vi vuxna komma ihåg vad konst, vetenskap och lek bör och kan vara. Väver vi flätverk med vasstrån så måste vi komma ihåg att vass spretar åt olika håll och naturligt exploderar i uddiga vippor då och då.

Referenser

Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: making kin in the Chthulucene*. Duke University Press

Illeris, H. (2022). *VI BLIVER SKOV BLIVER VI*. Økologisk opmærksomhed i kunst og håndverk gennem kunstnerisk praksis i naturen. 117–136. <https://doi.org/10.23865/noasp.163.ch5>

Liljemalm, A. (2024). Filosofen som simmar med mörtar. *Sveriges Natur*. nr 3-2024

Lindqvist, G. (1995). *The aesthetics of play: a didactic study of play and culture in preschools*. Diss. Uppsala Universitet.

Lundegård, I. & Hasslöf, H. (2022) Antropocen och utbildning – direkta naturmöten och demokratiska processer. *Pedagogisk forskning i Sverige*. Vol 27 No 3

Persson, K., Andrée, M. & Caiman, C. (2024). Makin kin in the forest: explorations of ecological literacy through contemplative practices in a Swedish folk high school. *Environmental Education Research*, 30(8),1247-1262. DOI: 10.1080/13504622.2024.2309587

Salami, M. (2023) *Andra sidan berget. En svart feministisk väg till sensuös kunskap för alla*, Resonate Edition

Wals A.E.J. & Benavot A. (2017). Can we meet the sustainability challenges? The role of education and lifelong learning. *European Journal of Education*. 52 (4), 404–413. <https://doi.org/10.1111/ejed.12250>

Eva Hallgren, eva.hallgren@su.se